

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİ'NDE VİLAYET MÜFTÜLÜĞÜ SEÇİMİ(1887): ANKARA ÖRNEĞİ

Election of Provincial Mufti in the Late Ottoman Period (1887): A Case of Ankara Province

Tülay ERCOŞKUN*

Özet

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının taşradaki temsilcilerinden biri olan müftüler, ülkedeki bütün önemli vilayetlerde ve kazalarda bulunmaktaydı ve görevleri fetva vermektir. Müftüler şeyhülislam tarafından tayin edilmekle birlikte, kazalarda ve vilayetlerde fetva makamını temsil etmekteydiler. Kaynaklarda Anadolu müftüleri ya da vilayet/kaza müftüleri olarak adlandırılan taşra müftüleri buldukları şehrin ileri gelen kişileri arasında yer alıyorlardı. Tanzimat'tan sonra, bulduklarının yerini idare meclisi üyeliği görevini de ifa etmişlerdi.

Osmanlı Döneminde taşra müftülerinin seçimi ve atanması konusunda elimizde kısıtlı bilgiler bulunmakla birlikte, Ankara [Vilayet] Gazetesinde 1887 yılında vefat eden Ankara müftüsünün yerine Ankara Vilayeti Müftülüğünde seçimin nasıl gerçekleştiği anlatılmaktaydı.

Bu çalışmada taşra müftülerinin seçimleriyle ilgili nizamnameler aracılığıyla edindiğimiz bilgileri ayrıntılandırarak uygulamanın nasıl olduğuna dair bir örnek teşkil eden söz konusu yazı ışığında seçilme/atanma süreçleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vilayet Müftülüğü, Atanma/Seçim, Ankara

Abstract:

Mufts as a representative of the *Ilmiyye* class in the Ottoman State, existed in most of the significant *vilayets* and *kazas* and their duty was issuing fetwas. Although they were appointed by Şeyhülislam, *i.e.*, the chief religious official in the Ottoman Empire, they represented fatwa authority in *kazas* and *vilayets*.

---

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail-tkeskin@gmail.com , ORCID: 0000-0003-0797-4222.

In sources called as Anatolian *muftis* or *vilayet/kaza muftis*, provincial *muftis* were among notables and high-provincial dignitaries.

After proclamation of Tanzimat edict, they also became member of the administrative councils in provinces and *kazas*. Although we have limited information about their election/appointment procedures, *Ankara* [Provincial] Gazette published an article in 1887 upon the decease of *Muftis* of Ankara.

In this study we will examine the election/appointment process of provincial *muftis* in the light of aforementioned article, which gives us more detailed picture of this process.

Keywords: Ottoman, Mufti of Province (Vilayet), Assignment/Election, Ankara

İslâm Hukuku'nda, kendilerine yöneltilen hukukî ve dinî sorulara “fetva” yoluyla yanıt veren görevlilere, müftü adı verilmiştir. Müftüler, İslâm Adliye Teşkilatı'nda yargı organının başında yer alan kadıların, en başta gelen yardımcıları ve danışmanlarıydı¹. Osmanlı Devleti'nde müftüler, iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi, bütün ilmiye sınıfının başı olan merkez müftüsü, yani *Şeyhülislâm*'di. İkincisi ise, diğer müftülerdi ki, bunlara *kenar müftüleri* veya *taşra müftüleri* de denilmekteydi².

Şeyhülislâm, ulema sınıfı içindeki hiyerarşik yapılanmada, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, en üstteki yerini almıştı. Önceleri vezir-i azamlar tarafından yapılan yüksek rütbeli müderris ve kadıların atanmaları ve bütün müftü teşkilâtının idaresi, 1574 yılından itibaren, şeyhülislâmlar tarafından gerçekleştirilmişti. Böylece eyalet, sancak ve kazalarda bulunan bütün müftülükler bir nevi şeyhülislâmlık makamına bağlı bir taşra teşkilatı olarak hizmet görmüşü. Özel kanunlardaki fetva istekleri, İstanbul'da şeyhülislâm, kazalarda ise müftüler tarafından karşılanmıştı. Ayrıca şeyhülislâm nasıl ki merkezde, Padişah, çeşitli yöneticiler ve halkla sıkı ilişkiler içinde olmuşsa, taşra müftüleri de bölge yöneticileri ve halkla sürekli ilişki halinde olmuşlardı.³

Osmanlı devletinin bütün vilayet ve şehirlerinde müftüler atanmıştı. Görevleri kendilerine sorulan sorulara cevap vermek olan fetva işleriydi. Müftüler şeyhülislam tarafından tayin edilmekle birlikte, kazalarda ve vilayetlerde fetva makamını temsil etmekteydiler. Halkın herhangi bir meseledeki sorunu ve mahkemelerde yaşanan anlaşmazlıklar müftülerin verdiği fetvalar ile çözüldü.

¹ Esra Yakut, ““II. Meşrutiyet Döneminde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, 2003-2004, s. 34

² Ahmet Sinan Kara, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*, İstanbul Üniversitesi, SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 70.

³ Esra Yakut, a.g.m., s. 36

Müftülerin uygunsuz davranışlarında ise şeyhülislam ikaz eder, gerektiğinde de cezalandırma yoluna gidilirdi⁴.

1788-1790 yılları arasında Sivas müftülerinin atanma belgelerinde görevlerini nasıl yapacaklarına dair üç başlık gösterilmişti:

1. Hanefi imamların en doğru sözlerine göre fetva verecekler
2. Muteber kitaplardan açık nakil yapacaklar ve
3. İmzalarında “Sivas Müftüsü” olduklarını belirteceklerdi⁵.

Osmanlı Döneminde taşra müftülerinin seçimi ve atanması konusunda elimizde kısıtlı bilgiler bulunmaktadır⁶. Bununla birlikte, başkent müftüleri olarak şeyhülislamların seçim ve tayinleriyle ilgili bilgilerin kısmen de olsa taşra müftülerinin seçim ve atamaları için de bir fikir verebileceğinden hareketle şunlar söylenebilir.

Osmanlılarda müftülük teşkilatında en yüksek merci Başkent (İstanbul) Müftülüğü; yani *Şeyhülislâmlık*, en alt seviyedeki de kaza müftüleri idi. *İlmiye Salnamesi*'ne göre, taşrada ilmiye sınıfını *kadı* ve müftüler temsil etmekteydi. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin bütün önemli şehirlerinde müftü bulunurdu. Müftü tayin edilmeyen yerlerde *kadı*, fetva görevini de üstlenir veya bu görevi, yerleşim birimindeki bir medresenin müderrisine havale ederdi⁷.

Kazalarda *kadılardan* sonra en önemli görevliler müftülerdi. Kaza dâhilinde ulemeden biri olan müftü, kazanın en üst otoritesi olan *kadının* yardımcılardan biri durumundaydı. Doğrudan *kadının* emrinde çalışan bir görevli olmamakla birlikte, fetva vermek suretiyle *kadılardan* hüküm vermelerine yardımcı olmuşlardı. Böyle durumlarda fetva hüküm değil, ama hükmün verilmesinde önemli rol oynuyordu.

Taşrada, esas görevleri fetva vermek olan müftüler, Tanzimat'tan sonra, buldukları yerin idare meclisi üyesi oldukları gibi *kadılıktan* havale olunan şer'î meselelere ve halk tarafından sorulan dinî sorulara cevap vermek durumundaydı. Ayrıca, bölgelerindeki medreselerin imarına, eğitim ve öğretimin müderrisler tarafından gereği gibi yürütülmesine nezaret ederlerdi⁸.

⁴ Ayşe Karaköse, *Dini Teşkilatların Sosyolojisi: Kayseri Müftülüğü Örnek Olayı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi*, Erciyes Üniversitesi, SBE, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri, 2010, s. 99

⁵ Saim Savaş, “1788-1790 Yıllarında Sivas'ta Müftü Tayinlerine Dair Bazı Bilgiler”, *Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan*, Haz. N.N. Kara, L. Daşdemir, Ö. Küpeli, İzmir, 2008, s. 101.

⁶ Mehmet Bulut, “Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri”, *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık 2012, C. 15, S. 41, s. 81 ve 88.

⁷ Mehmet Bulut, a.g.m., s. 88

⁸ Mehmet Bulut, a.g.m., s. 88

İdari Meclis Üyelikleri

Tanzimat'tan sonra Muhassıllık Meclislerinin (1840-1841) üyeleri arasında, sonraları Memleket Meclisleri ve Eyalet Meclisleri üyeleri arasında, Vilayet Düzenmelerine (1864, 1871) göre Vilayet İdare Meclislerinde, Liva/Sancak İdare Meclislerinde ve Kaza İdare Meclislerinde müftüler yer almıştı. Örneğin, 1878 yılında Vali İbrahim Haydar Efendi'nin başkanlığındaki Ankara Vilayeti İdare Meclisinin altı kişiden oluşan doğal üyeleri arasında naib Kirameddin Efendi, defterdar Namık Efendi, mektubi-i vilayet Fehim Bey, müftü İsmail Hakkı Efendi, Rum metropolidi Efendi, Evkaf muhasebecisi Emin Efendi idi. Meclisin yine altı kişiden oluşan seçilen üyeleri ise Mevlevi Şeyhi Besim Efendi, Süleyman Refik Efendi, Toygarzâde Hüseyin Egendi, Melkon Efendi, Karasol Simyon Efendi ve Baloğlu Apik Efendi yer almaktaydı. Katipleri ise başkatip Muhammed Şevki Efendi, Mukayyid Hüsni Efendi ve diğer Muhammed İsmet Efendi idi⁹.

Kaza reisi kaymakam efendi başkanlığındaki Kaza İdare Meclislerinin daimî üyeleri arasında naib, müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibi ya da evkaf vekili yer alıyordu. Örneğin 1878 yılında Ayaş Kazası Müftüsü Muhammed Efendi, Beypazarı Kazası müftüsü Ahmed Efendi, Naalluhan Kazası müftüsü Muhammed Efendi, Yabanabad Kazası müftüsü Ebu Bekir Sıddık Efendi idi¹⁰. Mihaliccik, Zır, Çubukabad, Bâlâ kazalarında müftü bu yıla ait kayıta yer almamıştır¹¹.

1882 yılında Ankara Vali vekili Hasan Rüşdü Paşa başkanlığında vilayet idare meclisi üyeleri naib Aziz Bey, Defterdar Salim Efendi, Mektubi-i Vilayet Hakkı Beyefendi ve Müftü-i Belde İsmail Hakkı Efendi¹² idi. Bir önceki salnamede bulunmayan Seferihisar Kazası müftüsü Hacı Ali Niyazi Efendi¹³ ve Mihaliccik Kazası müftüsü Hasan Efendi'ye¹⁴ yer verilmesinden her bir idari birimde her zaman müftü atanmadığı sonucunu çıkarabiliriz. 1878'de salnamesinde yer verilen Naalluhan kazası müftülüğü görevi 1891 salnamesinde yer almamıştır¹⁵.

1883 yılında Ankara vilayet valisi Hacı Akif Efendi başkanlığındaki idare meclisinin değişmeyen üyeleri bir önceki yıldan beri aynı görevde bulunan müftü İsmail Efendi ile mektubi-i vilayet Hakkı Efendi'dir¹⁶. 1883'ten 1891 yılları arasında Ankara vilayet salnamesi bulunmadığı için İsmail Hakkı Efendi'nin

⁹ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 7, 1295 (M. 1878), s. 51-52.

¹⁰ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 7, 1295 (M. 1878), s. 70, 72, 74, 76.

¹¹ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 7, 1295 (M. 1878), s. 75, 78, 79, 80-81

¹² Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 10, 1299 (1882), s. 87-88. Müftü-i Belde İsmail Hakkı Efendi rütbesi İzmir pâye-i mücerredî ile dördüncü mecdî nişanına sahiptir.

¹³ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 10, 1299 (1882), s. 119.

¹⁴ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 10, 1299 (1882), s. 128.

¹⁵ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 11 (Mükerrer), Sene-i Maliye 1307 (M. 1891), s. 133-134.

¹⁶ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 11, 1300 (M.1883), s. 53.

vefatından sonra 1887 yılında müftünün kim olduğunu bilemiyoruz¹⁷. 1891 yılına ait salnamede ise müftü Abdullah Efendi olarak kaydedilmiştir¹⁸.

Osmanlılar Hanefiliği kendilerine bir tür resmi mezhep olarak seçtiklerinden taşrada görevlendirilen *kadılar*ın tamamı Hanefi mezhebine bağlı olanlardan seçilirdi. Ancak, *kadılar*ın da fetva için başvurabildikleri müftüler, buldukları yerin halkının çoğunluğunun mezhebinden olurdu. Ayrıca, büyük yerleşim birimlerinde ve halkın mezhep yönüyle çeşitlilik gösterdiği yerlerde Hanefilik dışındaki diğer Sünni mezheplerin de müftüleri bulunabilirdi¹⁹. Kendisinden fetva isteyen ücret alır, geçimini bu ücretlerle sağlar. Fetva verme dışında buldukları şehrin ileri gelen kişileri arasında yer alır, mahkemede çoğunlukla “şuhûdü'l-hâl” kişilerinin arasında geçerdi. Kadı sorunu çözmekte güçlük çekerse müftünün görüşüne başvurur, ondan fetva isteyebilirdi²⁰.

Müftüler çoğu zaman, buldukları yerde başka görevler de yapmakta idiler. Mütevelli veya vasi atanırken onlara öncelik verilirdi. Ayrıca bir dergâhta postnişin (tarikât şeyhi) olan müftüler de vardı. 1815 yılında Ankara müftüsü Şeyh Mehmet Sait Efendi, Hacı Bayram Veli dergâhında postnişin idi. Ankaravi Mehmet Efendi'nin şehirdeki vakfına da mütevelli (vakıf yöneticisi) seçilmişti²¹.

Müftüler ulema sınıfındandırlar ve hepsi Osmanlı hudutları dâhilinde yaşayanlardan seçilmişlerdir. Bütün ilmiye mensupları gibi müftüler de medreselerden yetişmişlerdir. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra müderrislik payesini alan bir kişi, ileride daha yüksek düzeyli bir görev almayı da düşünmüyorsa, müftülük görevi talep edebilirdi²².

Tanzimat Dönemi'nin sonuna kadar mevcut düzenlemeler varlığını sürdürmüştü. Ancak, bu dönemin sonlarına doğru, 12 Mart 1873 tarihinde, yürürlüğe giren “Hükkâm-ı Şeriyeye Nizamnâmesi”nin üçüncü maddesi, taşra müftüleri ile ilgili bazı düzenlemeleri de beraberinde getirmişti. Buna düzenlemeye göre; vilâyetlerde üç yıl aralıksız olarak müftülük görevinde bulunanlar azledildiklerinde, “Muallimhâne-yi Nüvvab” öğrencileri için geçerli olan kurallar gereğince, “Meclis-i İntihab” da sınava tabii tutulacak ve sınav sonucundaki yeterliliklerine göre “sınıf-ı salise” adıyla anılan, mevali-yi devriye ve kibar müderrisin sınıflarından birine atanacaklardı²³.

¹⁷ Ankara Vilayet salnamesinin 6., 8. ve 9. sayılarının basılmadığı, basım sayılarında yanlış yapıldığı veya basıldığı halde henüz gün ışığına çıkmadığı hakkında bkz. Bekir Koç, *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara: Salname-i Vilayet-i Ankara*, Ankara Sanayi Odası Yayını No: 63, Ankara, Mart 2014, s. VII.

¹⁸ Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 11 (Mükerrer), Sene-i Maliye 1307 (M. 1891), s. 104.

¹⁹ Mehmet Bulut, a.g.m., s. 89

²⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 1997, s. 92.

²¹ Çadırcı, a.g.e., s. 92.

²² Mehmet Bulut, a.g.m., s. 89

²³ Düstur, I. Tertip, C. 2, Dersaadet, 1289, s. 721.

Nizamnâme'nin sadece merkez vilâyet müftülerine, naiblik yapabilme hakkı tanıyan bu maddesi, görülen ihtiyaç nedeni ile 21 Aralık 1889 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile yeniden düzenlenmiş ve bu düzenleme sonucunda liva ve kaza müftülerinin de naib olarak istihdam edilebilmeleri sağlanmıştı²⁴. Böylece, fetva vermekle görevli bulunan müftülerin, belli bir çalışma süresinin sonunda naip olarak atanarak, adlî işlerden de sorumlu tutulmaları süreci başlamıştı.

Müftülerin Tayinleri

Osmanlılarda Tanzimat'tan sonraki uygulamaya göre, bir belde müftülük kadrosu boşaldığında, buraya mahalli ulemeden olan, medresede ders vermekle görevli ve ilmi yeterliliği olan kişi müftü olarak seçilirdi. Bu seçim o bölgenin ders okutan medrese müderrisleri, büyük camilerin imam ve hatipleri, mahallin idare meclisi ve belediye meclisi üyelerinden temsilcilerin gizli oyları ile yapılırdı. Bu seçim sonucunda en fazla oy alan adayın ismi Meşihat makamına bildirirdi. “Eğer kadro mevcutsa ve elde tayinini isteyen namzet varsa Meşihat Makamı, eline iznini vermek suretiyle, müftü tayin edebilirdi. Bazı durumlarda mahalli seçimlere itiraz olursa Meşihat makamı bunu değerlendirir ve merkezden bizzat müftü tayin edilirdi. Şeyhülislâmın lağvına kadar müftü tayinleri bu şekilde devam etmişti.”²⁵

Müftüler, şeyhülislâmın teklifi ile Padişah tarafından atanıyordu. Şeyhülislâm şehrin ileri gelenleriyle kadı ve yöneticileri başvurarak müftülerin değiştirilmesini veya önerdikleri birisinin müftülüğe atanmasını isteyebilirlerdi. Bu istekler genelde yerinde görülüyor, önerilen kimse müftü atanırdı. Şeyhülislâm, atama yazısını yazıp yolladıktan sonra, belirtilen tarihte yeni müftü göreve başlar, yazışmalarda kullanacağı mührün bir örneğini Şeyhülislâm'a gönderirdi²⁶.

Ayrıca müftüler, belli bir süre için tayin edilmiyorlar ve herhangi bir uygunsuz durum olmadığı sürece bu görevi çoğu zaman vefatlarına kadar sürdürüyorlardı²⁷. Devrin diğer görevlileri gibi müftülerin adları da çeşitli olaylara karışmakta, kendilerinden sık sık yakınmalar görüldüğünde görevlerine son verilerek yerine başkası atanmaktaydı. Gönderilen atama yazılarında kötü tutum ve davranışları görüldüğünden görevden alındığını ifade ediliyordu²⁸.

Öte yandan taşra müftülerinin görevden alınmaları şeyhülislâmın teklifiyle olmaktaydı²⁹. Müftüler arasında istifa ederek görevinden ayrılanlara nadir olarak rastlanıyordu³⁰.

²⁴ Esra Yakut, a.g.m., s. 39.

²⁵ Mehmet Bulut, a.g.m., s. 89

²⁶ Çadircı, a.g.e., s. 92

²⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, TTK, Ankara, 1988, s. 140.

²⁸ Çadircı, a.g.e., s. 92.

²⁹ Yücel Özkaya, *Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 209.

³⁰ Mehmet Bulut, a.g.m., s. 90

Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılın sonlarında, 1887 yılında vefat eden Ankara müftüsünün yerine Ankara Vilayeti Müftülüğünde seçimin nasıl gerçekleştiği *Ankara [Vilayet] Gazetesi*nde anlatılmaktaydı. "Taşra Müftülerinin", "Anadolu Müftülerinin" ya da "Vilayet Müftülerinin" seçimleriyle ilgili nizamnameler aracılığıyla yukarıda belirttiğimiz bilgileri edinebilmekteyiz ancak uygulamanın nasıl olduğuna dair tarihsel bilgiye bir örnek söz konusu "Te'essüf-ü Azîm" başlıklı yazıydı³¹.

Beldemiz müftüsü ve nakibü'l-eşrâfı Hafız İsmail Hakkı bir haftadan berü mübtela olduğu zatü'l-cenb illetinden rehâyâb olamayarak evvelki Pazar gecesi darü'l-bekâya rihlet ve bu âlem-i fâniden ebedi olmayarak veda' ve müfarakat etmekle naaş-ı mağfîret-nakşi ferdâsı Pazartesi günü bi'l-cümle memurîn-i hükümet ve ulema ve meşâyih mütehayyizân-ı memleket ve binlerce ahali hâzır ve kâffe-i dervîşân ve talebe-i ulûm ve dedegân tehlîl-hân ve eşk-riz şivan ve figân oldukları hâlde ihtifâlât-ı kâmile ve ihtiramât-ı fa'ika ile kaldırılarak vasiyeti mucebince Hacı Bayrâm-ı Velî kuddise sırruhû's-sâmi hazretlerinin dergâh-ı şerîfi karibinde müdeffen-i mahsûsuna defn edilmiştir.

Hafız İsmail Hakkı Efendi³², Ankara müftüsü Ahmed Reşid'in yerine tayin olunmuştu³³. 22 Ekim 1878 tarihinde görevinde gösterdiği gayreti takdir etmek üzere dördüncü mecidi nişanı verilmesi vilayet tarafından istenmiş ve Aralık 1878'de taltif edilmişti³⁴.

Ankara Vilayetinden, müftü Ahmed Reşid Efendi'nin yerine mukaddema vaki' olan arz ve istirhamı üzerine müftü tayin olunan ulemadan faziletli İsmail Hakkı dailerinin müstehak olduğu izzet ve istikamet vazife-i mevduasını ifade ibraz eylediği say u gayret nişan-ı tahsin ve takdir olmasına ve bu misüllü daiyan saltanat-ı seniyyenin tesriri şan-ı aliye iktizasından bulunduğu muvafık irade-i aliyye-i hazreti meşihatpenahileri buyrulduğu takdirde mütevaffa-i mumaileyhden

³¹ *Ankara [Vilayet] Gazetesi*, No: 694, 14 Cemaziye'l-ahir sene [1]304, 25 Şubat [1]302, 9 Mart 1887, s.1

³² 1288 (M. 1871) Yılına ait ilk Ankara Vilayet Salnamesinden 1293 (M. 1876) Yılına Ait Ankara Vilayet Salnamesine kadar müftü-i belde İzmir Payeli Ahmet Reşid Efendi'dir. Bkz. Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 1, 1288, s. 32; Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 2, 1289, s.27; Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 3, 1290, s. 40; Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 4, 1291, s. 45; Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 5, 1293, s. 52. Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 7, 1295 (M. 1878) Yılına Ait Ankara Vilayet Salnamesinde (sayfa 52) müftü İsmail Hakkı Efendi kaydedilmiştir. Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 10, 1299 (M. 1882) Vilayet Salnamesinde (sayfa 87) ve Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 11, 1300 (M.1883) Salnamesi (sayfa 53) de müftü-i belde İsmail Hakkı Efendi'dir. Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 11 (Mükerrer), Sene-i Maliye 1307 (M. 1891) Ankara Vilayet Salnamesinde (sayfa 104) ise müftü Abdullah Efendi'dir.

³³ BOA, İ. DH., 778/63274, H. 06 Zilhicce 1295 [1 Aralık 1878]

³⁴ BOA, İ. DH., 778/63274, H. 06 Zilhicce 1295 [1 Aralık 1878]

münhal kalıb evrak odasında mahfuz bulunan 4. mecdî nişan-i zişanın efendi-i mümaileyh dailerine ihsan buyrulması istenmiş Aralık 1878 tarihinde Dördüncü mecdî nişanı almıştı³⁵.

Osmanlı arşiv belgesinin dışında, Ankara vilayet salnamelerine göre 1877-1878 yılından itibaren müftü olarak görev aldığını, Ankara vilayet gazetesinde de 1887'de vefat ettiği haberi yer aldığından yaklaşık 10 yıl müftülük görevini ifa ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, Ankara Vilayet gazetesinde yer alan vefatıyla ilgili yazıda “Vilayet müftülüğü gibi bir hizmet-i mühimmede sebk eden yirmi seneyi mütecâviz hizmet-i memuriyetinde” ifadesinden toplam memurluk hizmetinin 20 seneyi aştığını, vilayet müftülüğü görevinin ise mevcut kaynakların sunduğu bilgilere göre 10 yıl olduğunu söyleyebiliriz.

Merhum müşarünileyh âlim, fâzıl, muttaki, fakih, şeyhül-itrâ?³⁶, hâsılı bir nüsha-i fezâil-nümâ idi zânû-zen halka-i tadrîs ve ta’lîmi olan binlerce talebeden şimdiye kadar icâzet-nâme istihsâliyle istifâde ve istifaza-i ulûm-ı ‘âliyye ve âliyye edenlerin mikdârı hemân bir iki yüze bâliğ olmuş ve müşarünileyh bu sûretle dâhi ibkâ-i zıkr-i cemîl eylemiştir.

Vilayet müftülüğü gibi bir hizmet-i mühimmede sebk eden yirmi seneyi mütecâviz hizmet-i memuriyetinde pek nâdir kimselere müyesser olabilecek derecede bir teveccüh-i umumî ile karîn-i i’zâz olmuş ve her sınıf ahaliyi kendisinden hoşnûd etmiş idi.

Evsâf-ı cemîle ve fezâil-i alimiyyesini bi-hakkın takdire kudret-i kalemiyyemizi kâfî göremediğimiz bu zat-ı müstecmi’ü’l-kemâlâtın vilayetimizce vuku’-u vefatı pek çok zaman kalbleri teessürde bırakacak zaiyat-ı azîmeden ma’düddur.

Müftü-i belde Hafız İsmail Efendi’nin vefatından sonra münhâl kalan vilayet müftülüğü için “intihâb ahâli üç inkisâm ederek ahâlinin bir kısmı fâziletlü Damad Mehmed Efendi’yi ve diğer kısmı Avşarlı-zâde Hacı İbrahim Efendi’yi ve kısm-ı aheri de Bademli-zâde Abdullah Efendi’yi bil-intihâb” seçerek bu konudaki üç kıta intihâb-nâme vilayete takdîm kılınmıştı. Üçünün de “kemâlât-ı ilmiye ve fezâil-i ahlâkiye ashâbından ve memûriyet-i mühimme-i iftâya layık zevâtın olub birinin diğerlerine resmen tercihinden ise emr-i tercihin kismet ve kadre havalesi hikmete ve mizâçül-hâl ve maslahâta daha muvafık bulunmaktan naşi” valinin başkanlığında Meclis-i İdâre-i Vilâyet azasından ve memleketin birçok eşrâf ve mu’tebârânından terekküb ü teşekkül eden Meclis-i Umumîde kur’a çekilmesi sûretiyle bit-tensib Meclis-i Umumî-i mezkûr muvâcehesinde zevât-ı mümaileyhüm dâhi hâzır oldukları hâlde çekilen kur’ada müftülük hizmeti Damad Mehmed Efendi nâmına isâbet etmişti.

³⁵ BOA, İ. DH, 778/63274, Belge Tarihi: H. 06. 12. 1295.

³⁶ Gazetenin üzerindeki puldan dolayı harfler okunamıyor.

Damat Mehmet Efendi “buraca şeyhü'l-ulema vasfına layık zühd ü takva ile ma'rûf efâdilden bulunmakla beraber merhûm Müftü Efendi'nin terk eylediği üç nefer sagir ve sagire eytâmı dâhi hâsbe'l-karabe zîr-i terbiye ve himâyesine almış olmasına mebni kurânın ona isâbet etmesindeki hüsn ü tesâdüf hikmet-i terâdüf cümleye şâyan-ı teyemmün bir hiss-i meserretkârı ile telâkkî olunmuştu. Kural olarak Meclis-i İdâre-i Vilâyet tarafından düzenlenen mazbatası bu hafta postasıyla makâm-ı meşîhata takdim edilmişti.

Müftüler aynı zamanda nakibü'l-eşraf olarak da fetvaya liyakatleri olduğu için görevlendirilmişlerdi. Taşradaki nakibü'l-eşraf merkezdeki nakibü'l-eşrafın otoritesini temsil eder ve atandıkları bölgedeki seyyidlerin işleriyle uğraşırlardı. Seyyidler arasından, ilmi seviyede yeterli olanlardan, yörenin itibarlılarından, önde gelen kişilerinden *ehil, kabiliyetli ve güzel ahlak sahibi* olanlarından seçilir, işinde liyakatli olmasına dikkat edilirdi³⁷.

Ankara Vilayeti Müftüsü ve nakibü'l-eşrafı Hafız İsmail Hakkı'nın nitelikleri ve özellikleri ve liyakatıyla ilgili olarak şu sıfatlara yer verilmişti: “*alîm, fâzıl, müttakî, fakih, şeyhül-itrâf, hâsılı bir nüsha-i fezâil-nümâ idi*”. Müftülük görevini ifa etmek üzere seçilen üç aday da “*kemâlât-ı ilmiye ve fezâil-i ahlâkiye ashâbından ve memûriyet-i mühimme-i iftâya layık zevâttan*” olarak nitelendirilirken, kur'a ile seçilen Damad Mehmed Efendi'nin de “*Buraca Şeyhü'l-ulema vasfına layık zühd ü takva ile ma'rûf efâdilden*” olduğu sözlerinden müftülerin halkın ilim ve fazilet yönünden takdir ettiği, takva ve fezâil-i ahlâk sahibi, fetvaya muktedir kişilerdi.

2 Şubat 1887 tarihli *Karesi* gazetesinde, Balıkesir Vilayetinde yeni oluşturulan Gönen kazasına bir müftü tayin edilmesine gerek duyulmuş, müftülüğe “*fazıl ve ilmi der-kâr bulunan*” Gürcü Hafız Mustafa Efendi tayin edilmişti³⁸.

Ankara Vilayeti Müftüsü Hafız Hakkı Efendi de hem müftülük görevini hem nakibü'l-eşraflık hem de müderrislik görevlerini ifa etmişti: *Ankara* Vilayet gazetesinde yer alan söz konusu yazıda: “...*Beldemiz müftüsü ve nakibü'l-eşrafı Hafız İsmail Hakkı...*” ifadesinden ve yazının devamında yer alan “*zân-ü zen halka-i tadrîs ve ta'lîmi olan binlerce talebeden şimdiye kadar icâzet-nâme istihşâliyle istifâde ve istifâza-i ulûm-ı âliyye ve âliyye edenlerin mikdârı hemân bir iki yüze bâliğ olmuş*” sözlerinden anlaşılmaktaydı.

³⁷ Feyzullah Yerlikaya, *Osmanlı Anadolu'su'nda Nakibü'l-Eşraf Kaymakamlığı Kurumu (1750-1850)*, Uşak Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 33

³⁸ *Karesi* Gazetesi No: 46, 9 Cemaziye'l-evvel 1304 (2 Şubat 1887) aktaran Ahmet Sinan Kara, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyulunda Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*, İstanbul Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 97.

Kıbrıs'taki müftüler de benzer şekilde medreselerde müderrislik ve tezkirecilik görevleri üstlenmişti³⁹.

Devletin, taşraya atadığı veya merkezdeki müftülerin ve diğer ulema sınıfı gibi görevlilerin “kayd-ı hayat” şartıyla atamaları yapıyordu. Kaynaklarda birçoğunun vefat veya yaş haddi gibi sebeplerden dolayı görevi devretmeleri de kayd-ı hayat kuralına uyulduğuna işaret ediyordu⁴⁰. Birçok Anadolu müftüsünün Sicill-i Ahvâl dosyalarında “şu yaşında olmama rağmen” gibi ifadeler birçoğunun ilerlemiş yaşlarda göreve gelmiş oldukları ve yine çoğunun “vefat” veya “tahdid-i sin” yaş haddi gibi sebeplerden görevlerini devrettiğini ortaya koymaktaydı⁴¹. Benzer şekilde, Ankara Vilayet Müftüsü de uzun bir süre görev yapmış ancak hastalıktan dolayı vefatı üzerine yeni müftü seçilmişti.

Bireyler arasındaki anlaşmazlıklara ya da çatışmalara ilişkin görüş bildirmeleri nedeniyle müftüler, toplumun anlaşmazlık çözme gereksinimi karşılama yardımı başvuru kapısıydı. Halk müftüye yanıtını aradıkları din öğretisi konularında başvurabildiği gibi, sorunlarında din ya da ahlak açısından doğru eylem biçimini öğrenmek için de başvurabilirdi⁴². Dolayısıyla müftülerin halkla ilişkilerinin de iyi olması gerekirdi. Halk nezdinde sevilip sayılan değer gören Ankara müftüsü Hafız İsmail Hakkı Efendiyle ilgili “...*memûriyetinde pek nâdir kimselere müessir olabilecek derecede bir tevcih-i umumî ile karin-i i'zâz olmuş ve her sınıf abalîyi kendisinden hoşnud etmiş idi*” sözleri halkın gözündeki mevkiine ve nüfuzuna işaret ediyordu.

Aynı şekilde cenaze merasiminin anlatıldığı “...*bi'l-cümle memurîn-i hükümet ve ulema ve meşâyih mütehayyîzân-ı memleket ve binlerce abalî hâzır ve kâffe-i dervîşân ve talebe-i ulûm ve dedegân tehlîl-bân ve eşk-i riz-şivan ve figân oldukları hâlde ibtîfâlân-ı kâmile ve ibtirâmât-ı fâ'ike ile kaldırırlarak...*” sözleri görmüş olduğu teveccüh, işgal etmiş olduğu mevkii ve halk nezdindeki etkisini göstermekteydi.

Hayırsever tutumlarıyla halk nezdinde takdir kazandıkları, etkili olduklarına dair de seçilen üç müftüden kur'anın isabet ettiği Damad Mehmed Efendi'nin gerekli olan liyakat ve özellikleri taşımasının dışında “...*merhûm Müftü Efendi'nin terk eylediği üç nefer sagir ve sagire eytâmî dâbi hâsbe'l-karabe zîr-i terbiye ve himâyesine almış olmasına mebni ber-vechi ma'rûz keşide ettirilen kur'anın ona isâbet etmesindeki hüsn ü tesâdüf hikmet-i terâdüf cümleye şâyan-ı teyemmün*”⁴³ bir hiss-i meserretkârî ile telâkkî olunmuş idi.

³⁹ Ali Efdal Özkul, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)”, *Turkish Studies*, Vol.8/7 Summer 2013, pp. 459-485. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5331> erişim tarihi: 30.06.2021.

⁴⁰ Gamze Güven, *Şeyhülislâmîğe Ait Üç Numaralı Telhis Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (Vr. 1-95)*, Bilecik Şeyhedevali Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 34.

⁴¹ Mehmet Sait Sütçü, *Osmanlı Anadolu'su'nda Müftülük Kurumu*, Uşak Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, Ocak 2013, s. 85

⁴² Ali Efdal Özkul, a.g.m. s. 461.

⁴³ Tebrik eyleme, mübarek etme

Anadolu müftüleri merkezden gönderilen “berat, menşur, intihabname, telgraf, tezkire, şukka” gibi belgelerle tayin ve nasb olundukları onaylanmıştı⁴⁴. Atanma sebepleriyle ilgili olarak belgelerde “doğruluk ve dürüstlüğünün Şeyhülslama arz edilmesi”, “mevcut müftünün azledilmesi ve kendisinin liyakat ve istihkakı sebebiyle”, “naibin arzı ve halkın isteği (mazharı) sebebiyle”, “ilmini tatbik eden bir alim ve daima ilim öğretmekle meşgul olduğunun sözlerine güvenilir kimseler tarafından bildirilmesi” olarak sıralanabilir⁴⁵.

1913 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde, 35 vilayet, 74 liva ve 540 kaza müftüsü olmak üzere toplam 649 müftü görev yapıyordu⁴⁶. Müftülerin tayinlerinden 1913 yılından sonra bazı değişiklikler yapılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında önemli rol oynayan müftülerin göreve atanmaları, azilleri, görev ve yetkileri, 26 Nisan 1913 tarihinde yayımlanan “Hükkâm-ı Şer'i ve Memurîn-i Şer'iyye Hakkında Kanun-ı Muvakkat” ile belirlenmiştir 42. Bu kanun-ı muvakkatte, müftülerin, idare meclislerinin doğal azalarından oldukları, *kadılardan* havale olunan şer'i problemleri çözmek amacıyla ya da halkın müracaatı üzerine fetva vermekle görevli kıldıkları belirtilmiştir. Müftülerin bu temel görevlerinin yanında bölge ulemasına başkanlık etmek, mevcut “Medarisin Nizamnâmesi” gereğince görevlerini sürdürmek ve müderrisler tarafından uygulanan eğitime nezâret etmek gibi görevleri de yerine getirecekleri açıklanmıştır (Md.37). Bu kanun-ı muvakkatte, taşrada açık olan müftülük makamlarına hangi esaslar çerçevesinde müftülerin seçileceklerine ilişkin ayrıntılı hükümlere de yer verilmiştir. Buna göre; müftülük makamının açık olduğu bir beldede, o beldenin eğitimi ile meşgul olan uleması, cami personeli, idare meclisi ve belediye meclisinin Müslüman üyeleri, idare meclisine çağırılarak, halkın güvenine lâıyk olacak, fetva isteklerine cevap verebilecek üç kişiyi müftü olarak seçmeleri konusu kendilerine bildirilecekti. Seçimin gerçekleşmesinden sonra, evrak düzenlenip mühürlenerek vilayete gönderilecekti. Valinin konuyla ilgili görüşlerine, müftülüğe seçilenlerin öz geçmişleri de ilâve olunarak, Meşihat Makamı'na ulaştırılacaktı. Meşihat Makamı bu üç kişiden birini müftülüğe atayacaktı (Md.38). Müftülüğe atanan kişiye Meşihatça “Müftülük Menşuru” verilecekti. Meşihat eğer seçim evrakında bir eksiklik görür ya da seçilen kimselerin müftülüğe ehliyetlerinin olmadığını düşünür ise bölgede seçimin yenilenmesini isteyebilecekti (Md.39). İdare Meclisi, müftülüğe ehil ve lâıyk kimse bulamadığı takdirde, olay, ders vekâletince gazeteler aracılığı ile ilgililere duyurulacaktı. İstekliler belirlenerek, sınava tabii tutulduktan sonra uygun olan kişi “Encümen-i İntihab” kararı ve şeyhülslâmın menşuru ile müftülüğe atanacaktı (Md.40). Şeyhülslâm menşuru ile müftülüğe atanan kişi, “vazife-yi

⁴⁴ Mehmet Sait Sütçü, *Osmanlı Anadolu'su'nda Müftülük Kurumu*, Uşak Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, Ocak 2013, s. 88. Belge örnekleri için bkz dipnot 196.

⁴⁵ Saim Savaş, a.g.m., s. 100-101.

⁴⁶ Düstur, 2. Tertip, c. 1, ss. 541-554'ten aktaran Mehmet Bulut, a.g.m., s. 89

iftâyâ adem-i ehliyetleri veya vazife-yi mülkiyelerince idaresizlikleri ve saffet-i memuriyetlerine menafî halleri tebeyyün etmedikçe veya mahkumiyet-i cezaiyyeye uğramadıkça” müftülükten azl edilemeyecekti (Md.41). Aynı kanun-ı muvakkat, taşrada müftülerin en önemli yardımcıları olan “müftü müsevvidleri” ve “taşra mehakim-i şeriyye kütübâsı”nın da göreve atanma ve azil ile ilgili işlemlerini, görev ve yetkilerini belirlemiştir. Buna göre, müftü müsevvidleri, fetva isteyen kişilerin sordukları soruların yanıtlarını içeren kısımları fetva kitaplarından bulup, şer’i dille kaleme aldıktan sonra müftülüğe bildirmekle görevli olacaklardı (Md.42). Müftü müsevvidleri ve mehakim-i şeriyye kütübâsı, Vilâyet İdaresi Kanunu gereğince, bağlı oldukları *kadı* ve belde müftüsü tarafından fıkıh, feraiz, sakk-ı şer’i, kitabet ve hüsn-i hatt’dan sınava tabii tutularak, yeterliliklerini ispatladıktan sonra müsevvidliğe ve kitabete seçileceklerdi. Seçilen kimseler vilâyet makamınca göreve atanacaklardı (Md.43). Bu Kanun-ı Muvakkat’ın ilgili maddeleriyle, müftülerin görev ve yetkilerinin sınırları belirlenmiş ve müftüler açıkça belirlenen bazı koşulların dışında, yargı yetkisinin dışında tutulmuştur. Ayrıca göreve atanmaları sırasında, bölgenin ulema ve idarî personelinin istekleri göz önünde bulundurulmaya, azillerinde ise keyfî hareketlere son verilmeye çalışılmıştır⁴⁷.

Sonuç

Yönetici sınıfından olmamakla birlikte, şehir hayatında sözü geçen saygın kişilerden biri olan müftüler, Şeyhülislam’ın devlet ve hükümet merkezinde ifa eyledikleri görevleri, eyalet ve sancak merkezi olan büyük şehirlerde yerine getiriyorlardı. Halk dinsel bir sorunları ortaya çıktığında müftülere başvuruyordu. Görüşleri istenen konularda müftüler fetva verirdi. Bu görevinin dışında şehrin ileri gelenlerinden olduklarından mahkemelerde şuhûdül-hal arasında yer almakta; buldukları yerlerde başka görevler de yapmaktaydı. Mütevellî veya vasi atanırken öncelikleri olurdu. Tanzimat’tan sonra oluşturulan İdari Meclislerin doğal üyeleri arasında yer alıyorlardı. Şeyhülislamın teklifiyle Padişah tarafından atanırlardı. Şehrin ileri gelenleriyle kadı ve yöneticileri başvurarak müftülerin değiştirilmesini veya önerdikleri birinin müftülüğe atanmasını isteyebilirler. Şeyhülislamın atanma yazısını yazıp yolladıktan sonra yeni müftü göreve başlardı. Ankara Vilayeti müftüsü Hafız İsmail Hakkı Efendi’nin Mart 1887’de vefatını müteakip yeni müftünün seçimi için halk üç kısma ayrılmış, bir kısmı Damat Mehmed Efendi’yi, diğer bir kısmı Avşarlı-zâde Hacı İbrahim Efendi’yi ve üçüncü kısmı ise Bademli-zâde Abdullah Efendi’yi seçmişti. Konuyla ilgili intihabname vilayete takdim edilmişti. İdare Meclisi üyelerinden ve memleketin birçok eşraf ve itibarlılarından oluşan Meclis-i Umumi’de kendilerinin de hazır buldukları toplantıda kura çekilmiş ve müftülük hizmeti Damad Mehmed Efendi’ye çıkmıştı. Kural olarak İdare Meclisinde düzenlenen mazbatayla meşihata takdim edilmişti. Damad Mehmed Efendi’nin atanmasının yapıp

⁴⁷ Esra Yakut, a.g.m., s. 41-42

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİ'NDE VİLAYET MÜFTÜLÜĞÜ SEÇİMİ(1887): 93
ANKARA ÖRNEĞİ
(OTAM, 53/Bahar 2023)

yapılmadığına dair elimizde belge bulunmamakla birlikte, halkın seçim sürecine katılımı, İdare ve Umumi Mecliste pek çok kişinin katılımıyla karar alınması için çaba gösterilmesi, üç adayın da gerekli tüm özellikleri karşılamalarından dolayı kura çekilmesiyle içlerinden birinin belirlenmesi en azından Ankara vilayeti örneğinde müftülerin seçilip atanma süreçlerine dair ayrıntılı bilgi sahibi olmamıza imkân sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri:

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. DH., 778/63274, H. 06 Zilhicce 1295 [1 Aralık 1878]

Sürelî Yayınlar:

Düstur, I. Tertip, C. 2, Dersaadet, 1289

Ankara [Vilayet] Gazetesi, No: 694, 14 Cemaziye'l-ahir sene [1]304, 25 Şubat [1]302, 9 Mart 1887, s.1

Ankara Vilayet Salnameleri, Def'a 1, 1288 (M.1871); Def'a 2, 1289 (M. 1872); Def'a 3,1290 (M. 1873); Def'a 4,1291 (M.1874); Def'a 5,1293 (M. 1293); Def'a 7, 1295 (M. 1878), Def'a 10, 1299 (M. 1882); Def'a 11,1300 (M.1883); Def'a 11 (Mükerrer), Sene-i Maliye 1307 (M. 1891).

Araştırma ve İnceleme Eserleri:

BULUT Mehmet, “Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri”, *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık 2012, C. 15, S. 41, s. 80-98.

ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 1997

GÜVEN Gamze, *Şeyhülislâmlığa Ait Üç Numaralı Telhis Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (Vr. 1-95)*, Bilecik Şeyhedevali Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021

KARA Ahmet Sinan, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyulunda Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*, İstanbul Üniversitesi, SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011

KARAKÖSE Ayşe, *Dini Teşkilatların Sosyolojisi: Kayseri Müftülüğü Örneği Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi*, Erciyes Üniversitesi, SBE, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Doktora, Kayseri, 2010

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, TTK, Ankara, 1988

KOÇ Bekir, *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara: Salname-i Vilayet-i Ankara*, Ankara Sanayi Odası Yayını No:63, Ankara, Mart 2014.

ÖZKAYA Yücel, *Onsekizinci Yüzyulda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985

ÖZKUL Ali Efdal, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)”, *Turkish Studies*, Vol.8/7 Summer 2013, pp. 459-485. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5331> erişim tarihi: 30.06.2021.

SAVAŞ Saim, “1788-1790 Yıllarında Sivas’ta Müftü Tayinlerine Dair Bazı Bilgiler”, *Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan*, Haz. N.N. Kara, L. Daşdemir, Ö. Küpeli, İzmir, 2008, s. 97-114.

SÜTÇÜ Mehmet Sait, *Osmanlı Anadolu’sunda Müftülük Kurumu*, Uşak Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, Ocak 2013.

YAKUT Esra, “II. Meşrutiyet Döneminde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukuki Düzenlemeler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, 2003-2004, s. 33-54.

YERLİKAYA Feyzullah, *Osmanlı Anadolu’sunda Nakîbü’l-Eşraf Kaymakamlığı Kurumu (1750-1850)*, Uşak Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015

EKLER

1. EK: “Te’essüf-ü Azîm” başlıklı yazının Osmanlı Türkçesinden transkripsiyonu

Cenab-ı hayy-i lâyetmût⁴⁸ ömr ü afiyet hazreti hilafetpenahiye ile yevm-i istinâd ba-kemâl-i şevket ü şân firâvân⁴⁹ ve müzdâd⁵⁰ buyursun.

Beldemiz müftüsü ve nakibü’l-eşrafı Hafız İsmail Hakkı bir haftadan berü mübtela olduğu zatü’l-cenb⁵¹ illetinden rehâyâb⁵² olamayarak evvelki Pazar gecesi darü’l-bekâya rihlet⁵³ ve bu âlem-i fâniden ebedi olmayarak veda’ ve müfarakat⁵⁴ etmekle naaş-ı mağfîret-nakşi ferdâsı⁵⁵ Pazartesi günü bi’l-cümle memurîn-i hükümet ve ulema ve meşâyih mütehayyizân⁵⁶-ı memleket ve binlerce ahali hâzır ve kâffe-i dervîşân ve talebe-i ulûm ve dedegân⁵⁷ tehlîl-hân⁵⁸ ve eşk-rîz⁵⁹ şivan ve figân⁶⁰ oldukları hâlde ihtifâlât⁶¹-ı kâmile ve ihtiramât-ı fa’ike⁶² ile kaldırılarak

⁴⁸ Gerçek hayat sahibi olan, her canlıya hayat veren ve zâtına ölüm arız olmayan Allah.

⁴⁹ Bol, çok, fazla.

⁵⁰ Fazlasıyla, Ziyadesiyle

⁵¹ Zatü’l-cenb: Akciğer zarı iltihabı, akciğer veremi.

⁵² Rehayab: kurtulan

⁵³ Göç etmek, ölmek.

⁵⁴ Ayrılık.

⁵⁵ Ertesi.

⁵⁶ İtibarlı, mühim, ileri gelen [kimse].

⁵⁷ Dedeler, tarikatlarda dedelik makamında bulunanlar.

⁵⁸ Tehlîleden, “Lâilâhe-ill-Allah” sözünü makamla okuyan.

⁵⁹ Eşk-rîz: gözyaşı döken.

⁶⁰ Feryad etme, ah çekme, ağlayıp sızlama.

⁶¹ İhtifalat: Merasimler, cenaze alayları.

⁶² İhtiramât-ı faika: üstün saygılar.

vasiyeti mucebince Hacı Bayrâm-ı Velî kuddise sırruhû's⁶³-sâmi⁶⁴ hazretlerinin dergâh-ı şerîfi karibinde müdeffen-i mahsûsuna defn edilmiştir.

Merhum müşarünileyh alîm, fâzıl, muttaki⁶⁵, fakih, şeyhül-itrâ⁶⁶, hâsılı bir nüsha-i fezâil-nümâ⁶⁷ idi zânû-zen⁶⁸ halka-i tadrîs ve ta'lîmi olan binlerce talebeden şimdiye kadar icâzet-nâme istihsâliyle istifâde ve istifaza⁶⁹-i ulûm-ı 'âliyye ve 'âliyye edenlerin mikdârı hemân bir iki yüze bâliğ olmuş ve müşarünileyh bu sûretle dâhi ibkâ⁷⁰-i zikr-i cemil⁷¹ eylemiştir.

Vilayet müftülüğü gibi bir hizmet-i mühimmede sebk⁷² eden yirmi seneyi mütecâviz hizmet-i memuriyetinde pek nâdir kimselere müyesser⁷³ olabilecek derecede bir teveccüh-i umumî ile karin⁷⁴-i i'zâz⁷⁵ olmuş ve her sınıf ahaliyi kendisinden hoşnûd etmiş idi.

Evsâf-ı cemile ve fezâil-i alimiyyesini bi-hakkın takdire kudret-i kalemiyyemizi kâfi göremediğimiz bu zat-ı müstecmi'ü'l-kemâlâtın vilayetimizce vuku'-u vefatı pek çok zaman kalbleri teessürde bırakacak zaiyat-ı azîmeden ma'dûddur.

Hemân cenâb-ı er-rahmânürrâhim merhûm müşarünileyhi garîk-i lücce-i gufran ve aile-i mâtem-dîdesine dâhi sabr-ı cemil ve ecr-i cezil⁷⁶ ihsân buyursun amîn.

Müftü-i belde Hafız İsmail Efendi'nin terk-i dağdağ-ı⁷⁷ hayat eylediği bâlâda derc-i sahife-i te'essür olunmuştu. Münhâl kalan vilayet müftülüğü için intihâb ahâli üç inkisâm ederek ahâlinin bir kısmı fâziletlü Damad Mehmed Efendi'yi ve diğer kısmı Avşarlı-zâde Hacı İbrahim Efendi'yi ve kısm-ı aheri de Bademli-zâde Abdullah Efendi'yi bil-intihâb ol bâbdaki üç kıt'a intihâb-nâme huzûr-ı aliyü'l-vilayet-penâhiye takdîm kılınmıştı. Mümaileyhümün üçü de kemâlât-ı ilmiye ve fezâil-i ahlâkiye ashâbından ve memûriyet-i mühimme-i iftâya layık zevâtın olub birinin diğerlerine resmen tercihinden

⁶³ Vefat eden velilerin ismi anılırken kullanılan bir dua cümlesi. "Sırrı ve hakikatı muazzez ve müşerref olsun" meâlinde bir hürmet ifadesidir.

⁶⁴ Yüksek, yüce.

⁶⁵ İttika eden, sakınan, çekinen; Allah'tan korkan.

⁶⁶ Gazetenin üzerindeki puldan dolayı harfler okunamıyor.

⁶⁷ Faziletler, üstün özellikler gösteren.

⁶⁸ Diz çökmüş oturmuş

⁶⁹ Feyz alma, feyzilenme.

⁷⁰ Sürekli kılma, bakileştirme.

⁷¹ Zikr-i cemil: güzel zikir, övgü.

⁷² Vaki olma.

⁷³ Nasip olma.

⁷⁴ Yakın; eş, dost.

⁷⁵ Değer verme

⁷⁶ Bol mükafat

⁷⁷ Gürültü, patırtı

ise emr-i tercihin kısmet ve kadre havalesi hikmete ve mizâçül-hâl ve maslahâta daha muvafık bulunmaktan naşî taht-ı riyâset-i hazret-i vilayet-penâhîde Meclis-i İdâre-i Vilâyet azasından ve memleketin birçok eşrâf ve mu'tebârânından tereküb ü teşekkül eden Meclis-i Umumîde kur'a keşîdesi sûretiyle bit-tensib Meclis-i Umumî-i mezkûr muvâcehesinde zevât-ı mümaileyhüm dâhi hâzır oldukları hâlde keşîde ettirilen kur'a-i şer'iyye de müftülük hizmet-i mühimmesi mümaileyhümden fâziletlü Damad Mehmed Efendi nâmına isâbet etmişti.

Mümaileyh Damat Mehmet Efendi buraca şeyhü'l-ulema vasfına layık zühd ü takva ile ma'rûf efâdilden bulunmakla beraber merhûm Müftü Efendi'nin terk eylediği üç nefer sagir ve sagire eytâmı dâhi hâsbe'l-karabe zîr-i terbiye ve himâyesine almış olmasına mebni ber-vechi ma'rûz keşîde ettirilen kur'ânın ona isâbet etmesindeki hüsn ü tesâdüf hikmet-i terâdüf cümleye şâyan-ı teyemmün⁷⁸ bir hiss-i meserretkârî ile telâkkî olunmuş ve kaideten Meclis-i İdâre-i Vilâyet tarafından tanzîm edilen mazbatası bu hafta postasıyla makâm-ı meşîhat-ı ulyâya takdim edilmiştir.

---

⁷⁸ Tebrik eyleme, mübarek etme

2. EK: "Te'essüf-ü Azîm" başlıklı yazının yer aldığı Ankara Vilayet Gazetesi

